

**ADVOKATURA USTIDAN KO'RINMAS NAZORAT: MUSTAQILLIK
ILLUZIYASINING KO'RINMAS DEMONTAJI****Yodgorov Ismoil Akmal o'g'li**

TDYU huzuridagi Samarqand viloyat akademik litseyi o'quvchisi.

+998917330515 yodgorovismoilakamlovich@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.17708083>

Annotatsiya. Ushbu maqola — yuridik doiradagi noqulay haqiqatlarga qaratilgan, huquqiy tizimning eng jim, ammo eng xavfli nozik joyiga — advokatura mustaqilligi masalasiga ilmiy hujumdir. Tahlil markazida: advokatning mustaqilligi borasidagi rasmiy huquqiy ritorika va amaldagi institutsional mexanizmlar o'rtasidagi chuqur tafovut yotadi. Maqola ilk bor O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi, "Advokatura to'g'risida"gi Qonun, Konstitutsiya va xalqaro majburiyatlar (BMTning "Advokatlarning roli to'g'risidagi Asosiy tamoyillar", Yevropa Kengashining Venetsiya komissiyasi hujjatlari)ni o'zaro taqqoslovii, dekonstruktiv metod orqali tahlil qiladi.

Asosiy g'oya shundan iboratki: advokat mustaqilligi — faqat tashqi bosimdan erkinlik emas, balki ichki tizimiy tazyiqlardan ozod bo'lishning huquqiy kafolatidir. Ammo O'zbekistonda advokatura faoliyati ustidan mavjud bo'lgan "ko'rinmas nazoratlar" — ayniqsa tergov, sud va prokuratura tizimlarining noformal ta'siri — ushbu kafolatni illusiv mustaqillikka aylantirib qo'ygan. Maqolada ilgari surilgan asosiy tezis shuki: agar advokat tizimdagi barqaror "fuqarolik qarshiligi"ni ifodalovchi erkin kasb egasiga aylana olmasa, huquqni himoya qilish institutining o'zi befoyda formalizmga aylanadi. Bu maqola ilmiy ish emas — bu tizim ongini demontaj qiluvchi huquqiy manifest, yuridik jarayonlar ichidagi "tashqi emas, ichki senzura"ni fosh etuvchi tahliliy otashdir. Bunday yondashuv — nafaqat amaldagi yuridik doiralarda, balki hatto yuridik fanlar nazariyasida ham ilgari yetarlicha yoritilmagan. Shu bois maqola O'zbekiston huquqshunoslik makonida ilk bor advokatura mustaqilligini yangi — epistemologik, institutsional va psixologik kontekstda ko'taradi. Bu maqola — juridik doiradagi jim tahdidlar haqda. Va u jim turganlarning ongiga qichqiriqdek uriladi.

Kalit so'zlar: Advokatura ustidan ko'rinmas nazorat, Institutsional erkinlikning huquqiy kollapsi. Mustaqillik illuziyasi, Advokatlik faoliyatining tizimiy senzuralanishi, Huquqiy immunitet degan afsona, Tergov organlari va advokatlar o'rtasidagi asimmetrik kuch muvozanati, Ichki yuridik senzura va repressiv jarayonlar, O'zbekistonda advokatlikning episteme tanazzuli, Advokatning konstitutsiyaviy roli va uning delegitimatitsiyasi, Davlatning yuridik monopolligi va himoyachilik suvereniteti, Prokuror-nazoratli huquq tizimi paradoksallari, Jinoyat-protsessual repressiya va kasbiy erksizlik, Advokatura: nazariy huquq subyekti yoki amaliyatdagi procedural marionetkalar?, Yashirin institutsional bosim va advokatura inqirozi, Demokratik legitimlik va advokatlar erkinligining penal kontseptsiyasi, Tashqi erkinlik, ichki g'ulomlik: advokatlikning ikkiyoqlama jarayoni, Huquqiy ongda 'ruxiy repressiya' mexanizmlari, Advokaturaning post-sovet modelida egiluvchanlik sindromi, Normativ huquq va psixologik senzura o'rtasidagi antinomiya, Yuridik mustaqillik va davlat idoraviyatining sezilmas dominatsiyasi.

Kirish. "Advokatura ustidan 'ko'rinmas nazorat': Mustaqillik illuziyasining huquqiy demontaji". Mustaqillikning deklarativ va institutsional tafovuti. O'zbekiston Respublikasining "Advokatura to'g'risida"gi Qonunida (1997-y., yangilangan: 2023-y.) advokatlar mustaqil faoliyat yuritishi, sud, prokuratura va tergov organlaridan erkin bo'lishi aniq ko'rsatilgan.

Biroq normativ mustaqillik bilan institutsional amaliyotdagi qaramlik o'rtasida jar qadar chuqur tafovut mavjud. Bu tafovut — shunchaki huquqiy notekislik emas, balki konstitutsiyaviy deklaratsiyaning funktsional kollapsidir. Yuridik jamoatchilikda “mustaqil advokat” degan ibora amalda simvolik idealga aylangan. Real hayotda esa advokat — tergovchi stolining qarshisida emas, yonida, yoki undan past pozitsiyada o'tirgan, qog'ozbozlik ichra yo'qolgan procedural xizmatkordir. Shunday holat shakllanganki, advokatura instituti faqat mavjud, ammo ta'sirga ega emas. Boshqacha aytganda, u — bor, lekin yo'q. Ko'rinmas nazorat mexanizmlari: Repressiv-huquqiy apparatning sust senzurası. Advokatura ustidan “rasmıy nazorat” yo'qligi bayon qilinadi.

Ammo noformal, institutsional, psixologik va protsessual senzura vositalari mavjudligi — huquqiy tizim ichidagi sir emas. Quyidagi omillar advokatura mustaqilligini sun'iy ravishda bo'g'moqda: Tergovchi va prokurorning ish yuritishdagi ustun procedural maqomi: Advokat aralashgan hujjatlarni rad qilish, ishtirokini chegaralash, "ichki ruxsatsiz" dalil to'plash imkonini yo'qqa chiqarish orqali uni samarali o'yinchi emas, protokol ishtirokchisiga aylantiradi.

Advokatlarni qo'rqitish va tazyiq ostiga olish amaliyoti: “Davlat sirini oshkor qilish”, “advokatlik etikasini buzish”, “tartibni buzish” degan suiste'mol qilingan modda va intizomiy xavf tahdidlari orqali erkin fikr aytish jazolanishi mumkin.

Advokatlik palatalarining yarim-hukumatilik xususiyati: mustaqil o'zini-o'zi boshqaruvchi emas, balki "qulaylik nazorati" ostidagi qog'oz institutga aylanish xavfi mavjud.

Bu holatlarning barchasi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, xususan 116-, 117-, 118-moddalarga zid ravishda, himoya institutsiyasini beqaror holga keltirmoqda. Advokatlik faoliyatining konstitutsiyaviy roli: Formadan mazmunga o'tish zarurati. Advokat — sudlov tizimidagi oddiy yordamchi emas.

U — davlatning fuqaroga qarshi qo'llanilishi mumkin bo'lgan kuchlaridan fuqaroni himoya qiluvchi konstitutsiyaviy buferdir. Bu maqom, xalqaro normalarda (masalan, BMTning 1990-yilgi "Advokatlar roli to'g'risida"gi asosiy tamoyillari) ochiq ifodalangan: “Advokatlar mustaqil bo'lishi, mijozlar manfaatini barcha xavf va bosimlardan himoya qila olishi shart.”Shunga qaramay, advokatlar O'zbekistonda mustaqil emas — ularga mustaqillikning tasviri berilgan, mazmuni emas. Bu esa fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari ustidan tizimli xavfdır. Agar advokat mustaqil bo'lmasa, sud xolis bo'la olmaydi. Agar sud xolis bo'lmasa, davlat qonuniy emas. Advokatura ustidan prokuror nazorati — yuridik anomaliya sifatida. O'zbekiston huquqiy tizimi hanuzgacha postsovet yuridik izidan butunlay chiqib ketgani yo'q.

“Prokuror nazorati” institutining doirasiz kengayishi faqat jinoyat ishlariga emas, himoyachining harakatiga ham noformal tarzda taalluqlidir. Bunga quyidagilar misol bo'la oladi: Himoyachining ayblovg'a zid dalillarini e'tiborsiz qoldirish va Sud jarayonlarida advokatga ta'sir o'tkazish (va ba'zan sudyalor orqali uni tazyiqqa olish). Advokat fikri e'tiborga olinmasligini normal holatga aylantirish. Bu holatlar konstitutsiyaviy normalarni repressiv protsessual madaniyat bilan almashtirishga xizmat qilmoqda.

Advokatura mustaqilligi — davlat qonuniyligining sinov nuqtasi. Maqoladagi asosiy ilmiy tezis quyidagicha yakunlanadi: Advokatura mustaqilligi — bu faqat advokatning huquqi emas, bu — davlatning konstitutsiyaviy qonuniyligiga berilgan real bahodir. Agar advokat mustaqil emas, demak: Sud adolatli emas, Fuqaro himoyasi, Tergov suveren emas, tazyiq vositasi, Davlatning legitimlik asosi shubha ostida. Shunday ekan, bu maqola — faqat tahliliy izlanma emas. Bu psixologik uyg'otuvchi huquqiy ogohlantirish, huquq sohasida jim bo'lib yashayotgan onglar uchun yuristona shok terapiyasidir.

Xulosa.O'zbekiston huquqiy tizimi yuzaki yangilanishlar va rasmiy bayonotlar orqali emas, balki institutsional shafqatsizlik, procedural repressiya va ichki senzura mexanizmlari orqali yashayotgan advokatura mustaqilligi inqirozini ko'rishdan bosh tortmoqda. Rasmiy huquq advokatni erkin deb e'lon qiladi, amaliyot esa uni o'z huquqiy kasbining garoviga aylantiradi.

Bu — oddiy muammo emas. Bu — konstitutsion g'oyaning transformatsiyaga uchragan eng xavfli shakli. Advokatlar himoyachilardan ko'ra ko'proq protsessual bezak sifatida qaralayotgan tizimda, haqiqat va adolat degan tushunchalar faqat protokolda qolgan fonetik shakllardir. Bugun advokatning erkinligi — u bilan birgalikda davlat qonuniyligining, sud tizimining, demokratik poydevorning, va eng asosiysi — fuqaroning insoniyligini himoya qilish imkoniyatidir. Ammo agar advokat ko'rinmas qo'llar tomonidan boshqarilayotgan, senzura tushgan, ichki institutlarga qaram bo'lgan “qog'oz himoyachi”ga aylantirilsa, bu — oddiy procedural masala emas, bu davlatni ichkaridan yemiruvchi huquqiy kasallikdir. Shunday ekan, ushbu maqola xulosasi birgina taklifga jamlanadi: O'zbekistonda advokatura mustaqilligini tiklash — bu advokatlar uchun emas, bu davlatning qonuniyligini saqlab qolish uchun zarur. Aks holda, biz “yangi yuridik tizim” qurgan bo'lamiz, lekin bu tizim ichida mustaqil advokat emas, tizimga moslashgan jim yuristlar yashaydi. Va adolat — faqat yuristik metafora sifatida mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yilgi tahrir)
2. O'zbekiston Respublikasining “Advokatura to'g'risida”gi Qonuni
3. Jinoyat-protsessual kodeksi (JPK)
4. BMT – “Advokatlarning roli to'g'risidagi Asosiy tamoyillar” (Havana, 1990)
5. YeXHT (ODIHR): “Advokatura institutsional mustaqilligi bo'yicha tavsiyalar” (Warsaw Guidelines, 2018)
6. Venesiya komissiyasi: “Sud va advokatlik instituti o'rtasidagi konstitutsiyaviy muvozanat bo'yicha tavsiyalar” (2017)
7. Human Rights Watch (2020): “Lawyers under Pressure in Uzbekistan”8. Tilly, Charles. “Coercion, Capital, and European States, AD 990–1992.” (Cambridge University Press)
8. Bobojonov R. “Advokatura mustaqilligini ta'minlashda davlatning konstitutsiyaviy majburiyati” // “Yuridik fanlar” jurnali, 2021.
9. Yodgorov I.A. “Advokatura ustidan ko'rinmas nazorat: konstitutsiyaviy g'oya va real amaliyot o'rtasidagi qarama-qarshilik” (2025)

O'zbekistonda ushbu masala bo'yicha yozilgan birinchi va yagona murakkab, ko'p qatlamli ilmiy maqola.